मनुः "अकारञ्चाप्युकारञ्च मकारञ्च प्रजापतिः। वेदत्रयान्निरदुहद्भूर्भुवः स्वरितीति च ! । तिभ्य एव तु वेदेभ्यः पादं पादमदूदुहत्" । मनुयमदृष्टवविदाः "ओङ्कारपूर्विकास्तिस्रो महाव्याहृतयस्तथा । त्रिपदा चैव गायत्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखम् ।" जपेदित्यनुक्रमणी छन्दोगपरिशिष्टम् "सर्वेषां वेदानां गुह्योपनिषत्सारभूतां ततो गायत्रीम् ।" योगियाज्ञवल्क्यः "गायत्रीञ्चैव वेदांश्च तुलया समतोलयत् । वेदा एकत्र साङ्गास्तु गायत्री चैकतः स्थिता ।" स एव "सारभूतास्तु वेदानां गुह्योपनिषदो मताः । ताभ्यः सारस्तु गायत्री तिस्रो व्याहृतयस्तथा ।" स एव "ओङ्कारपूर्विकास्तिस्रो गायत्रीं यश्च विन्दति । चरितब्रह्मचर्यश्च स वै श्रोत्रिय उच्यते ।" स एव "एतया ज्ञातया सर्वं वाङ्मयं विदितं भवेत् । उपासितं भवेत्तेन विश्वं भुवनसप्तकम् ।" स एव "एवं यस्तु विजानाति गायत्रीं ब्राह्मणस्तु सः । अन्यथा शूद्रधर्मा स्याद् वेदानामपि पारगः ।" स एव "अज्ञात्वा चैव गायत्रीं ब्राह्मणत्वादेव हीयते । अपवादेन संयुक्तो भवेत् श्रुतिनिदर्शनात् ।" कौर्मम् "क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महारोगिण एव च । यथेष्टाचरणस्याशुद्धमरणान्तमशौचकम् ।" मूर्खस्य सार्थगायत्रीरहितस्येति शुद्धितत्त्वे रघुनन्दनः । गायत्रीरहितस्येत्यन्ये । तस्याः सन्ध्यारूपतया उपास्यतापि यथाह, योगियाज्ञवल्क्यः "या सन्ध्या सैव गायत्री द्विधा भूता व्यवस्थिता । सन्ध्या उपासिता येन विष्णुस्तेन उपासितः ।" व्यासः "गायत्री नाम पूर्वाह्णे सावित्री मध्यमे दिने । सरस्वती च सायाह्ने सैव सन्ध्या त्रिधा स्मृता । प्रतिग्रहान्नदोषाच्च पातकादुपपातकात् । गायत्री मोचयते तस्मात् गायन्तं त्रायते सदा । सवितृद्योतनात् सैव सावित्री परिकीर्त्तिता । जगतः प्रसवित्रत्वात् वागरूपत्वात् सरस्वती" । ऋष्यशृङ्गः "सर्वात्मना हि या देवी सर्वभूतेषु संस्थिता । गायत्री मोक्षहेतुर्वै मोक्षस्यानमलक्षणम्" कूर्मपुराणम् "गायत्री वेदजननी गायत्री लोकपावनी । न गायत्र्याः परं जप्यमेतद्विज्ञानमुच्यते ।" योगियाज्ञवल्क्यः "गायत्री वेदजननी गायत्री पापनाशिनी । गायत्र्यास्तु परं नास्ति दिवि चेह च पावनम् । हस्तत्राणप्रदा देवी पततां नरकार्णवे । तस्मात्तामभ्यसेन्नित्यं ब्राह्मणोऽनुदिने शुचिः । गायत्रीं नित्यं हव्यकव्येषु विनियोजयेत् । तस्मिन्न तिष्ठते पापमम्बुबिन्दुरिव पुष्करे ।" स एव "गायत्र्याः पदमङ्गन्तु ऋचोऽर्द्धमृच एव वा । ब्रह्महत्यासुरापाणं गुरुदाराभिमर्षणम् । यच्चान्यत् दुष्कृतं सर्वं पुनातीत्याह वै मनुः ।" स एव "यज्ञदानरतो विद्वान् साङ्गवेदस्य पाठकः । गायत्र्योध्यानपूतस्य कलां नार्हति षोडशीम् ।" हरिवंशः "एतयर्चा विसंयुक्ता काले च क्रियया स्वया । विप्रक्षत्रियविड्योनिर्गर्हणीया स साधुषु ।" अग्निपुराणम् "गायत्रीं जपते यस्तु द्वौ कालौ ब्राह्मणः सदा । अप्रतिग्रहीतापि स याति परमां गतिम् ।"

गायत्र्यास्तु सर्वच्छन्दसां प्रधानत्वात् "गायत्रीछन्दसामपि" गीतायां भगवद्विभूतित्वमुक्तम् । २खदिरवृक्षे अमरः । खदिरस्य च "सा गायत्री सोममाहरत्" इत्युपक्रमे "खदिरेण सोममाचखाद" तस्मात् खदिर इति" शत० ब्रा० ६।२।९ गायत्र्या सोमहरणेन तत्पाने साधनत्वाद् गायत्रीत्वम् । गायत्रं गायत्रीसम्बन्धि सोमहरणमस्यत् पानसाधनत्वेन गायत्र+इनि । गायत्रिन् इत्यपि तत्रार्थे वैद्यकम् "उभे हरिद्रे सुरदारुगुण्ठी गायत्रिसारं च पिबेत् समानम्" सुश्रुतः। "यङ्गिगायत्रिणां तथेति" वैद्यकात् इनन्तोऽपि तत्रार्थे पुंभावदीक्षितः। पुंसाहचर्यात् अमरायाश्च पुंलिङ्गपरतौचित्यात् तथात्वम् । "गायत्री खदिरे स्त्री स्यात्" इति रभसोक्तेः "गायत्री द्रुपदादेवीछन्दोभित् खदिरेषु च" कोषान्तराच्च स्त्रीत्वम् ङीबन्तता च । गायत्र्या ऋचोपास्यायां ४देवतायाम् । सा च एकापि प्रातरादिकालभेदेन गायत्री-सावित्री सरस्वतीति-नामत्रयवती तत्र प्रातरुपास्या गायत्रीति संज्ञाऽनुपदमुक्तम् । ५दुर्गायां च "गायनाद्गमनाद्वापि गायत्री त्रिदशार्चिता" देवीपु० देवीनामनिरुक्तौ । गायत्र्या इदम् अण् । ६गायत्र गायत्रच्छन्दसि न० "गायत्रच्छन्दाश्चाग्निः" तै०ब्रा०८।८।६। गायत्रच्छन्दोऽभिमानी अग्निः" भा० । "आष्टदे गायत्रेण छन्दसा" यजु० ११।९ । गायत्र्याहृतः अण् । गायत्र्या हृते ७सोमभेदे पु० तद्वरण कथाऽन्ये उक्तैव "गायत्रस्त्रैष्टुभः पाङ्क्तो जागतः शाङ्करस्तथा" सुश्रुते सोमभेदकथने । तत्स्थानञ्च तत्रैवोक्तं "काश्मीरेषु सरो दिव्यं नाम्ना सुष्कमानसम् । गायत्रस्त्रैष्टुभः पाङ्क्तो जागतः शाङ्करस्तथा । न तान् प्रयत्नव्यधर्मिणः क्षतप्राणापि मानवाः । भेषज-